Դարձեալ կրկնում ենք թէ մենք էլ շատ լաւ գիտենք՝ Հայաստանի ժողովրդին հարկաւոր է, նաև ա ն հ ր ա ժ ե շ տ է, ունենալ շա՛տ աւելի բարւոք և համբերելի վիճակ, քան թէ նորա ունեցածը այժմ, բայց հարցը նորանումն է թէ՝ այժմեան պայմանների մէջ հնարի՞ն է արդեօք գտնէ այն անտեսական ընթացքը նորոգել, որը մենք ունեցել ենք մի դար և կէս դար առաջ Հայաստանի մէջ, բայց այժմ ամեն ինչ բարձի թող ենք արել, ամեն ինչ հուսաի վրա ձգել ու եկել Կ. Պօլիս և ուրիշ քաղաքներ կամ բօրսայական աճէրներով պարապվելու կամ բեռնակրութիւն անելու համար... թէ ինչից է յառաջացել այսպիսի մի տխուր փոփոխութիւն մեր բնաւորութեան և ասկունութեան մէջ, թէ ինչո՞ւ է կորվել Հայաստանցի հայի սէրը երկրագործութիւնից, արհեստներից և վաճառականութիւնից, այդ մասին հանգամանօրէն խօսեցինք մի քանի ամիս Մանզումէի էջերում „Կարեւոր խորհրդածութիւնների" մէջ, երբ մենք խօսք ունէինք Մխիթարեանների անցեալ և արդի ուղղութեան ու գործունէութեան հետ. ուստի որոյ այս նիւթի վրա երկարաբանելը անտեղի ենք համարում։

Հիմայ առնենք հարցի միւս կողմը։ Ցայտնի է ամենքին, որ Բարձր Հայաստանի մէջ որչափ էլ քիւրդերն են „թշնամի" և վնասակար հայ տարրին, նոյնչափ թշնամի են, խորթ և վնասակար (եթէ չէ աւելի) չէրքէզները, աւշարները, թիւրքմենները և այն վայրի ցեղերը փոքր Հայաստանի մէջ։ Բայց ինչի՞ց է յառաջ գալիս, որ հայ ժողովրդի վիճակը այս երկու մասերի մէջ միմեանցից այնչափ տարբեր է, որ գրեթէ բոլորովին նմանութիւն չը կայ։ Տարին տասնւերկու ամիս գանգատներ Պատրիարքարան, տարին տասնւերկու ամիս նոր գաղթականութիւն Հայաստանից, տարին տասնւերկու ամիս ծեծ և աղաղակ. ո՞ր տեղից է այս ամենը, եթէ ո՛չ գլխաւորապէս Բարձր Հայաստանից։ Ինչ, փոքր Հայաստանի հայերը վարդերի վրա՞ են պառկած կամ լուսաւորութեան „լոյսո՞վ" շրջապատված, բայց ինչո՞ւ նոցանից էլ նոյնը չենք տեսնում։ Երբ մենք գործ ունենք ո՛չ որ և է *** անուններով կոչվող պամպուշներին հետ, այլ մի բազմահմուտ գրագէտի և պատմաբանի, ուստի որոյ անպատեհ ենք համարում, որ որ և իցէ „Նորին բժիշկ զինուորական կարգէն" բացատրութիւնների նման պ. Մարկոս Աղաբէկեանի նման մի պատկառելի գրագէտի հետ վիճաբանել նիւթի նկատմամբ...

«Հայաստանի մէջ ապահովութիւն չը կայ» այո՛, ապահովութիւն չը կայ շա՛տ և շա՛տ բաներ յառաջացնելու համար, բայց մի՞թէ ապահովութիւն չը կայ Հայաստանից փախչող հազարաւոր բեռնակիրներին անկիրթ և անարիւն վաչկատուններից ազատելու համա՞ր եւս։ Մի՞թէ ապահովութիւն չը կայ անպիտան, ագահ ու անխիղճ վանահայրերին և առաջնորդներին զսպելու ու խելքի բերելու համա՞ր եւս։ Մի՞թէ ապահովութիւն չը կայ մեր ժ ո ղ ո վ ր դ ա կ ա ն ս ա ս ո ւ ց ա ր ա ն ն ե ր ի ն աւելի վայելուչ և օրինաւոր ուղղութիւն տալու համա՞ր եւս։ Մի՞թէ ապահովութիւն չը կայ հայկական խումբերից բաղկացած կարաւանային ընկերութիւններ հաստատելու համա՞ր եւս։ Մի՞թէ ապահովութիւն չը կայ ազգի հաշւով (ի՞նչ եմ ասում... ազգի հաշւով... ո՞ր ազգի...) մի քանի փաստաբաններ Հայաստան ուղարկելու համա՞ր եւս, որ, տեղից տեղ պտտելով, պաշտպան կանգնեն գաւառի ժողովրդի իրաւունքներին հայ կեղեքիչների և հայ հարստահարիչների դէմ։ Մի՞թէ ապահովութիւն չը կայ թարգմանած և ժողովրդի հասկացողութեան ու նորա լեզուին յարմարացրած օրինագրքեր հրատարակելու համար, և այլն և այլն այսպիսի հարիւր ու մէկ բաներ, որ կարելի է անել մեր սեփական ուժերով, փոխանակ ձեռնածալ նստելու և սպասելու որ երկնքից մանանայի պէս իջնէ „ապահովութիւն" կոչված բարիքը ու այնուհետև, ոսկէ պէննէները գրած, գնանք Հայաստան „լոյս" սփռելու համար։ Բայց ո՞ւր ենք արել և որի՞ն ձեռնարկել այսչափ կարևոր և սրտոտական անելիքներից գոնէ մէկին. ինչպէս որ ծոյլ երեխային, գործի և աշխատութեան անուն տալու ժամանակ իսկոյն «փո՜րս կցաւէ», այնպէս էլ Կ. Պօլսի „գործիչներին" մի բան առաջարկելու ժամանակ, „ապահովութիւն չը կայ" կը լսես... Լա՛ւ, եթէ այդպէս է, նստենք տարիներով ու սպասենք, որ ապահովութիւն ասող մանանան ինքը գայ ու ընկնէ մեր բերանը...

Ինչպէս ապացոյց նորա, որ „ապահովութիւնը" ամենայն գործունէութեանց միակ պայման և հիմք գնողները լոկ խօսքի և ճառերի մարդիկ են, այլ ո՛չ գործի և արդիւնքի, ահա՛ կօփիսալը։ Պ. Մարկոս Աղաբէկեանը եթէ եկել է Կովկասի գաւառական քաղաքներում և գիւղերում, նա պիտի շա՛տ լաւ իմանայ թէ ի՞նչ է այն անգի հայ և ոչ-հայ խաղաղ և աշխատասէր ժողովրդի հալը այն աւազակային և գազանոլ տարրից, որ սովում են մօնղոլներ։ Սոցանից քաշած նեղութիւնները և տեսած զրկերը այնչափ են, որ միայն իմ ծննդեան տեղը՝ Նուխուայ գաւառում այն տարին, երբ հարիւր մարդ կողոպտած, յիսունչափ հոգի սպանված լինի, մի երկու հարիւր տուն էլ այրված, այդ տարին Աստուծոյ ուղարկած մի առօրինակ ողորմութեան տարին է։ Կալուածապահութեան համար Ռուսաց օրէնքներից էլ խիստ օրէնք չը կարծեմ, որ շատ լինի աշխարհում, բայց ի՞նչ անէ խստութիւնը ու կարգապահութիւնը 2½ միլիոն գայլերի համար, որոնք յափշտակում են և աւերում, խոր անտառների մէջ և անթափանցելի մացառների յետև թաք կացած։ Ահա՛ ձեզ նոյնը և Ղուբայի, և Շամախիի, և Գանձակի, և Զէնգէզուրի, Ղարաբաղի, Երևանի, Բօրչալուի, Շամշադինի և այլն հայաբնակ գաւառների մէջ էլ. հապա ինչո՞ւ այդ տեղի հայերն էլ ապահովութեան պոչը բռնած պարապ չեն նստում և իրանց անտեսական ու մտաւոր գործունէութիւնից յետ քաշվում...

Վերջապէս չը մոռանանք յիշել ուրիշ բան եւս. Հայաստանի մէջ այժմ, այո՛, չը կայ ապահովութիւն նոյնչափ, որչափ հարկաւոր է. բայց ասացէ՛ք խնդրեմ, եթէ մինչև մեր ցանկացած ապահովութիւնը ձեռք բերելը (որը կարող է պատահել, որ երեք-չորս-հինգ-տաս տարից յետ կը լինի...) մենք նստենք առանց ոչինչ անտեսական նախապատրաստութիւն և յառաջադիմութիւն անելու, ի՞նչ կը լինի Հայաստանի հայ ժողովրդի վիճակը, երբ յանկարծ ցանկացած բարենորոգումների և ապահովութեան հետ միասին կը թափվին Հայաստան բազմաթիւ եւրօպացի արդիւնագործողներ. ի՞նչ կը լինի մեր վիճակը այն ժամանակ, եթէ վաղօրօք, հիմիկվանից չը պատրաստվենք. մեր վիճակը կը լինի այն ժամանակ փաստով տնտեսական գերութիւն, քան թէ երբեք. ապացոյցը—ահա՛ Բրուսան և այն քաղաքները, ուր կայ բաւական ապահովութիւն և ուր գրաւված են եւրօպացիք... Ահա՛ ինչ է սպասում Հայաստանին, եթէ բերաններս բաց նստենք միայն պատրաստ „ապահովութիւնը" կուլ տալու համար։

Այսչափ էր մեր ասելիքը Պ. Մարկոս Աղաբէկեանին։

ՖՐԱՆՍԻԱ

Ֆրանսիական մինիստրների խորհրդում վճռվեց, որ պատգամաւորների ժողովում վիճաբանութիւնների ժամանակ իւրաքանչիւր մինիստր պարտաւոր է միայն իր վարչութեան վերաբերութեամբ առաջարկված հարցերին պատասխանել։ Այդպիսով մի որ և է մինիստրի գործողութիւնների պաշտպանելը, օրինակ, զինուորական մինիստրի, չի վերաբերվի բոլոր կաբինէտին, այնպէս որ կաբինէտի մի քանի անդամները կարող են իրանց տեղերի վրա մնալ կամ նոր մինիստրութեան մէջ մտնել։ Ի միջի այլոց, Ժիւլ Ֆէրրի, երևի, կը պահպանի իր պորտֆէլը, որովհետև որպէս ժողովրդական լուսաւորութեան մինիստր, նա անկասկած կատարելապէս համապատասխանում է հանրապետական կուսակցութեան ցանկութիւններին և պահանջներին։ Մի և նոյն ժամանակ պատգամաւորների ժողովի մեծամասնութեան նշանաւոր խումբը պահանջում է Ֆէրրիի մնալը մինիստրութեան մէջ։ Կաբինէտի ընդհանուր քաղաքականութեան առիթով հարցմունք կանէ պատգամաւոր Նաքէ, որը կամենում է այդ դէպքում անհաշտներից առաջ ընկնել։

Տունիսի գործերը զարմանալի ուղղութիւն ստացան։ Կէրուանը գրաւելու համար եղած ահագին պատրաստութիւնները նոյնպէս անպտուղ վերջացան, ինչպէս և սկզբնական արշաւանքները խումիրների դէմ. քան հազարից աւելի զօրք, ամեն տեսակ բնական արգելքների և դժուարութիւնների հետ կռուելով, ուղարկվեցաւ դէպի „սրբազան քաղաքը". պաշարներ ուղարկվեցան այնտեղ աներևակայելի դժուարութիւններով. գիտական շինեցին երկաթուղի և հեռագրական գծեր հաղորդակցութիւնները հեշտացնելու համար. հաւաքեցին, առհասարակ, բազմաթիւ մարդիկ, զէնքեր, պաշարներ և միջոցներ տեղական արաբական ուժերի կենտրոնատեղը գրաւելու, և այդ բոլորը միայն նորա համար, որ այդ զինուորական ահագին պաշարներով անմարդաբնակ անապատում թափառեն և գրաւեն կողոպտած, դատարկված քաղաքը, բոլորովին չը պատահելով հեռացած թշնամուն և նորան գտնելու յոյսը կորցնելով։ Մի և նոյն բանը կրկնվեցաւ, ինչ որ խումիրների հետ, բայց ֆրանսիացիների համար աւելի մեծ և աւելի քանդող չափերով։ Ինչպէս մի ժամանակ խումիրները անհետացան մարդ չը գիտէ ուր, նոյնպէս և արաբական հրոսակները հրապուրեցին ֆրանսիացիներին դէպի հարաւ, անհետ ծածկվելով անապատի մէջ, ուր իշում են ամեն տեսակ արշաւանքներ և գլխաւոր հրամանատարների զինուորական օպերացիաները։ Տունիսից վերադարձած պատգամաւոր Ամեդէյ Լէ-Ֆօր պատգամաւորների ժողովի մէջ, երևի, հարց կը զարթեցնի վերջին արշաւանքի բնաւորութեան առիթով։

ԱՐՏԱՔԻՆ ԼՈՒՐԵՐ

—Կ. Պօլսի «Stamboul» ֆրանսիական լրագրի մէջ այս օրերս տպվեցաւ մի շատ խիստ յօդուած Կ. Պօլսի հայերի անտարբերութեան վրա ազգային գործերի և պարտաւորութիւնների վերաբերութեամբ։ Մեզ խոստացան այդ յօդուածի թարգմանութիւնն ուղարկել։

—Անգլիական «Daily News» լրագրի մէջ տպված մի թղթակցութիւն մեծ աղմուկ գցեց այս օրերս Կ. Պօլսի մէջ։ Այդ թղթակցութեան մէջ պատմվում է որ այս օրերս Թիւրքաց կառավարութիւնը կարողացաւ բանալ իշխան Բիսմարկի մի հեռագիր դէպի Կ. Պօլսի գերմանական դեսպանը, որի մէջ իբր թէ ասված էր, որ եթէ Թիւրքաց կառավարութիւնը չը կատարէ Բերլինի կոնգրէսում իր յանձն առած պարտաւորութիւնները, այն ժամանակ Եւրօպայի համաձայնութեամբ Բալկանեան թերակղզին կը յանձնվի Աւստրիային, իսկ Թիւրքաց Հայաստանի վրա հովանաւորութիւնը (պրօտէկտօրատ) կը յանձնվի Ռուսաստանին։ Որքան ստոյգ է այդ լուրը Բիսմարկի այդ տեսակ հեռագրի մասին, յայտնի չէ։

—«Մասիսի» մէջ կարդում ենք. «Մենք կը կարծենք թէ Վանի վարժապետանոցին շարունակութեան համար Վանէն «Միացեալ ընկերութեանց» անօրէն ժողովին հեռագիր քաշող անձը նոյն ինքն Խրիմեան սրբազանն է։ Մենք գրած էինք և կը կրկնենք թէ յիշեալ հեռագիրը քաշած է պ. Խորէն Խրիմեան ազգանունով մի երիտասարդ։ Ընկերութիւնը մի նպաստաւոր պատասխան է տուեր։

—«Մասիս» մէջ կարդում ենք հետևեալը։ «Հալէպի կուսակալ Ճէմիլ փաշա անհրաժեշտելի կացութեան մը մէջ կը գտնվի զատական ինչ ինչ արտասովոր արարքներու պատճառաւ։ Կը յիշվի թէ մօտերս կարգ մը զատական պաշտօնեաներ պաշտօնանկ ըրած էր առանց կատարելու օրինական պայմանները և ի մէջ այլոց, տեղւոյն ընդհանուր դատախազին պաշտօնանկութեան համար ըսած էր թէ ընդհանուր դժգոհութեան առջև այդ որոշումը տուած էր։ Բայց այժմ Հալէպի ուլէմաներէն և աշխարհական երևելիներէն աւելի քան 100 հոգի հանրագիր մը ղրկած են զատական պաշտօնատունը, յայտնելով թէ իրենք գոհ էին պաշտօնազուրկ ընդհանուր դատախազէն, թէ կուսակալն ի նպաստ իր որոշման ստորագրութիւններ կորզած է շատերէ. բայց իրենք չեն տուած»։

—Առհասարակ ընտրութիւնների հետևանքը գերմանական թայխստագում ցոյց տուեց, որ հասարակական կարծիքի կշիռը դէպի ձախ կողմը թեքվեցաւ։ Այդ հետևանքը երկու տեսակ յայտնվեցաւ, նախ՝ որ մի քանի ընտրողական շրջաններ պահպանողականներից դէպի ազատամիտները անցան և երկրորդ, որ ընդդիմադրական խումբերը կատարելապէս ամրացան, ի վնաս չափաւոր ազատամիտ կուսակցութեան։ Ամենից շատ կորցրին, այսպէս անուանված ազատ-պահպանողականները։ Իշխան Բիսմարկի նոր տնտեսական քաղաքականութեան երկու գլխաւոր ներկայացուցիչները՝ Վարնբիւլէր և Կարդօրֆ, բոլորովին չընտրվեցան։ Սպասում են որ թայխստագում մէկ փոքրիկ կուսակցութիւն կը կազմվի, ժողովրդական կուսակցութիւն անունով, որ մինչև այժմ «վայլֆեններ» անուն էր կրում. Վիւրտէմբերգեան ընտրողական շրջանների մէկ մասը անցաւ ազատամտութեան այդ արմատական ձեռն։ Պահպանողական մամուլը աւելի լաւ է համարում լռել ընտրութիւնների հետևանքի մասին, կամ եթէ խօսում է շատ քիչ և ի միջի այլոց։ Պահպանողական մամուլը կարծես ըզգում է, որ իր յաղթութիւնը վերջացաւ։ Ընտրութիւնների օրը, պրոգրեսիստների կուսակցութեան համար Կենտրոնական հիւրանոցը ծառայում էր որպէս գլխաւոր բնակարան, որը այդ օրը կատարեալ կենդանի պատկեր էր ներկայացնում։ Հազարաւոր մարդիկ խմբված էին այդ շինութեան շուրջը, որին հսկում էր պոլիցիականների մէկ զօրեղ բաժին։ Ընտրութիւնների մասին առաջված լուրերը ազդիչալի ցոյցերով էին ընդունվում։ Ոգևորութիւնը վերին աստիճանի հասաւ, երբ թայխստագում նորից ընտրված Բերլինի նախկին պատգամաւորները երևացին. Երբ հիւրանոցի դահլիճում երևեցաւ Վիրխօվի ծանր կերպարանքը, հասարակութիւնը ցոյց տուեց իր խորին յարգանքը. իսկ երբ Ռիխտէր եկաւ, նրա համարձակ և եռանդոտ կերպարանքը ծափահարութիւնների մէջ նոր փոթորիկ բարձրացրեց։ Ակումբները կարճ ճառեր խօսեցին, և ժողովը միայն երեկոյեան 11 ժամին ցրվեցաւ, երբ արդէն յայտնի եղան ընտրութիւնների վերջնական հետևանքները։

«ՄՇԱԿԻ» ՀԵՌԱԳԻՐՆԵՐ

ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ԸՆԿԵՐՈՒԹԵՆԻՑ

Ս. ՊԵՏԵՐԲՈՒՐԳ, 27 Հոկտեմբերի։ „Правит. Вѣстн." լրագիրը հաղորդում է, 1848 թուականին բաժինների տուած թոյլտուութիւնը ծննդական վկայական տալու մասին երեք հրէաների վկայութեան համեմատ, Բարձրագոյն հրամանով ոչնչացրած է։ „Порядокъ" լրագիրը հաղորդում է, որ էկսպերտներից շատերը պէտք է հեռանան գեմստվօների գումարման պատճառաւ. Խմիչքների հարցը կը վերջացնին. գաղթականական հարցի գլխաւոր կէտերը միայն կորոշվին. ժողովները կը շարունակվին եկող յունվարից։

ՓԱՐԻԶ, 27 Հոկտեմբերի։ Տունիսից ըստացված լուրերը ապացուցանում են, որ շատ ցեղեր հպատակութիւն են յայտնել։

Ս. ՊԵՏԵՐԲՈՒՐԳ, 27 Հոկտեմբերի։ Պետական բանկի 5% տոմսակը առաջին շրջանի արժէ 95 ր. 50 կ., երկրորդ 92 ր. 37 կ., երրորդ 93 ր. 50 կ., չորրորդ 91 ր. 75 կ., հինգերորդ 91 ր. 12 կ., ներքին առաջին 5% փոխառութեան տոմսակը արժէ 220 ր. 75 կ., երկրորդ 215 ր. 50½ կ., արևելեան առաջին փոխառութեան տոմսակը արժէ 90 ր. 25½ կ., երկրորդ 90 ր. 25½ կ., երրորդ 90 ր. 25 կ., ոսկի 7 ր. 68 կ.։ Ռուսաց 1 ր. Լօնդօնի վրա արժէ 25,81 պէնս, Ամստերդամի վրա արժէ 129,75 պէնս, ռուսաց 100 ր. Համբուրգի վրա արժէ 220 մարկ, Փարիզի վրա 271 ֆրանկ 12 սանտիմ։ Բօրսայի տրամադրութիւնը հանգիստ է։

Խմբագիր—Հրատարակող ԳՐԻԳՈՐ ԱՐԾՐՈՒՆԻ